

Nataša Gregorič Bon, *Prostori neskladij: Etnografija prostora in kraja v vasi Dhërmi/Drimades, južna Albanija, Založba ZRC SAZU, Ljubljana, 2008, 263 str.*

Monografija *Prostori neskladij: Etnografija prostora in kraja v vasi Dhërmi/Drimades, južna Albanija* avtorice Nataše Gregorič Bon je sodobna antropološka razprava o neskladjih v konstrukcijah pomenov prostora in kraja v vasi Dhërmi/Drimades v južnoalbanski obmejni pokrajini Himarë/Himara. Delo sestavljajo štiri sklopi, ki z razpravami o različnih reprezentacijah lokalnosti, zgodovinski neskladnosti utemeljevanja pomenov prostora in konceptualnih pozicioniranjih vasi na širšem geopolitičnem zemljevidu bralca seznanijo z nenehnimi redefinicijami pomenov prostora in kraja na tem območju. Temeljna teza dela je, da je prostor nikoli dokončan proces kulturne, socialne in politične konstrukcije, ki pa je vselej sporna, nestabilna. Prostor in kraj sta vedno v nastajanju in prehajanju, sta družbeno konstruirana in pomensko ovrednotena koncepta, konstrukcije njunih pomenov pa nihče ne monopolizira, saj so relacijski in odvisni od najrazličnejših okoliščin in dejavnikov. Procesi konstrukcije krajev, prostorov in njihovih pomenov so vpeti v tri glavne značilnosti: mobilnost (migracije, vračanja, turizem), razmejevanja (vas in zunaj vasi, domačini, tujci) in razmerja moči, ki se kažejo skozi spornost. »Nasprotovanja, neskladja in spori, ki so tako produkti kot producenti razmejevanj med 'mi' in 'oni', so del razmerij moči, v katerih skuša vsak posameznik uveljaviti svoje razumevanje in doživljanje kraja in s tem določiti položaj vasi« (210).

Avtorica svojo tezo gradi na bogatih etnografskih, zgodovinskih in publicističnih virih, teoretsko pa se opira predvsem na sodobne antropološke razprave o prostoru, ki so v devetdesetih letih prejšnjega stoletja redefinirale odnos med človekom in prostorom. Kritike antropološkega raziskovanja domnevno zaključenih in zamejenih skupnosti so močno zamajale nekatere esencialistične predpostavke o prostoru kot nekakšnem statičnem, objektivnem dejstvu. Raziskovalna pozornost se je preusmerila na konstrukcijo pomenov prostorov in identitet, ki so utemeljene na prostorskih kategorijah (ozemlje skupnosti, nacionalne države, meje, itd.), oziroma v pričujočem delu na redefiniciji in rekonfiguraciji krajev in prostorov, ki jih porajajo dvoumja, spori in neskladja. »Procesi konstrukcije so vselej sporni in nestabilni, saj vključujejo diskontinuiteto, odpor in spremembe« (33). Kljub dobremu poznavanju in predstavitvi teoretskega okvira raziskave pa avtorica zanemari vrsto starejših in nekaj relevantnih sodobnih sorodnih del, s katerimi bi lahko pokazala na daljši razvoj uporabljenih raziskovalnih in analitičnih orodij ter bi dobila dodatne možnosti interpretacij.

Metodološko monografija sloni na poglobljeni in zelo temeljiti etnografski terenski raziskavi, ki jo je avtorica opravila med letošnjim bivanjem v vasi Dhërmi/Drimades, obenem pa predstavi in analizira tudi vrsto drugih virov, kot so zgodovinopisna dela, arhivski viri, upravni in politični dokumenti, starejša potopisna literatura, leposlovje, lokalno časopisje, itd. Avtorica uvodoma predstavi srečanje »s terenom« med sondažno raziskavo, ki je zaradi bližine grško-albanske meje nemudoma napeljalo na neskladja in konceptualno premakljivost položaja vasi. To odraža že dvojno ime vasi, dvojezičnost oziroma strategije rabe grškega ali albanskega jezika ter pozicioniranje vasi v odnosu do

albanske države, meje, izseljencev v Grčiji in Italiji, potovanj in selitev, pa tudi v odnosu do Evropske unije, itd. »V takšnem zemljevidenju se nenehno postavlja hierarhija krajev, kjer se moči in kraji dinamično in vzajemno konstituirajo v odvisnosti od zgodovinsko naključnega, politično oblikovanega in družbenega konteksta« (40).

Prvo poglavje o vasi Dhërmi/Drimades in njenih ljudeh je etnografsko bogat opis vaškega življenja, obenem pa prikaže kompleksnost raznovrstnih in spornih pomenov in reprezentacij vasi in območja, ki jih uveljavljajo prebivalci vasi, geografi, demografi, politiki, itd. Premakljive lokalnosti in razmejevanja se pojavljajo že med samimi prebivalci vasi, ki imajo različno poreklo. Domačini, ki izvirajo iz vasi, priseljeni delavci iz drugih krajev Albanije in izseljenci, ki se poleti vračajo v svojo vas, različno pojmujejo lokalnost in pozicioniranje vasi, identifikacije pa pomensko ovrednotijo. V diskurzih in praksah je prisotno hierarhično konstruiranje lokalnosti. Domačini se bolj kot na Albanijo navezujejo na območje in na Grčijo (krajevna raba grškega govora, religija, politične identifikacije, upravna možnost izkaznic soetničnosti in olajšan prehod meje), priseljence pa pogosto označujejo s slabšalnimi izrazi (npr. Turki) ali jim pripisujejo nižjo moralno. Zanimivo je opažanje, da izseljenci ali njihovi potomci, ki živijo v Grčiji, intenzivno vlagajo v ohranjanje svojega »mesta v vasi«, denimo z obnovo ali gradnjo hiše in rednim vračanjem »domov«. Lokalnosti kot del identifikacij so konstruirane relacijsko skozi razmerja moči, razlikovanja in razmejevanja. Prav tako je del ustvarjanja lokalnosti tudi utemeljevanje avtohtonosti (npr. specifična raba jezika, pravoslavna religija).

Analiza diskurzov, reprezentacij in praks, ki zadevajo konstrukcijo lokalnosti, podpre tezo, da prostora ne določa njegova domnevna homogenost, temveč »celota razmerij« (96). Z vpetjem v zgodovinske in družbeno-politične kontekste pa tudi jasno pokaže na nikoli dokončano procesualnost konstrukcije krajev, prostorov in identifikacij. Drugo poglavje zelo podrobno obravnava zgodovine neskladij oziroma zgodovinsko kontinuiteto konstrukcij krajev in prostorov ter porajajočih neskladij, dvoumnosti in celo konfliktnosti pri utemeljevanju in redefiniranju prostorskih kategorij v južni Albaniji, ki predstavljajo tudi hierarhiziran sistem uveljavljanja moči. Opiše prostorske manifestacije in prakse komunističnega sistema, kot so na primer arhitektura, bunkerji kot del krajine, zaprte meje, delo v kmetijskih zadrugah, omejitve dobrin in potovanj ter selitve med regijo Himarë/Himara in drugimi območji Albanije.

Avtorica je na tem mestu zelo kritična do družbenih, političnih in znanstvenih diskurzov, ki so imela aktivno vlogo na primer pri utemeljevanju nacionalizma in nacionalnih držav, gradnji domnevne kulturne, etnične in jezikovne čistosti in homogenosti, saj so utrjevali »podobo naroda kot zaprte in homogene 'entitete'« (99). Nacionalna (in nacionalistična) zgodovinopisja pogosto temeljijo na »mitozgodovinah« (101, 108–110) in diskurzih o avtohtonosti in avtentičnosti ter kot taka dejansko predstavljajo družbeno-politična razmerja moči. Kritika sodobnih raziskovalcev, ki naj bi »namesto razlik« raje raziskali »povezave in razmerja med kulturami, družbami in zgodovinami« (99), pa se zdi preveč posplošujoča in površna, saj se je relacijsko-konstruktivistični raziskovalni pristop uveljavil že vsaj v šestdesetih letih dvajsetega stoletja. Zanimarja namreč pomembno in zelo močno polje antropoloških raziskav, ki so preko osredotočanja na socialne in simbolne

interakcije (npr. Gofman 1959) s pomočjo mrežnih analiz (npr. Bott 1957; Mitchell 1969), kritike antropoloških esencialističnih konceptov lokalnosti (npr. Leach 1954) ter analize povezav med identifikacijami in mejami kot kulturnimi in prostorskimi konstrukti (Barth 1969) v preteklih desetletjih spodbudili celo vrsto raziskav, ki so kraje, prostore, lokalnosti, etničnosti, nacionalnosti in meje obravnavali relacijsko in kot socialne, kulturne in politične konstrukcije. Tudi v relativno spregledani slovenski etnologiji in antropologiji (npr. Brumen 2000; Kravanja 2007). Obenem pa avtorica pravilno ugotovi, da so razvoj družboslovne in humanistične vednosti močno zaznamovali kulturni esencializmi, bodisi v obliki nacionalnih projektov, oblikovanja lokalnosti bodisi razmejevanja na podlagi konstruirane avtohtonosti, itd. Z vztrajanjem na analizi diskurzov in praks se avtorica kljub manevriranju med obilico socialnih in kulturnih kategorij (nacionalnost, lokalnost, itd.) uspešno izogiba esencializiranju uporabljenih kategorij.

V tretjem poglavju, naslovljenem *Morje in gore*, avtorica obravnava zgodbe, pripovedovanja, spominjanja in zemljevidenja, ki pozicionirajo vas med morje in gore ter definirajo odnos med vasjo in drugimi kraji, albansko državo, Grčijo, Italijo, Ameriko, Evropsko unijo, itd. Z diskurzivno analizo prefinjeno razkriva preplaščenost družbenih in prostorskih razmerij, ki jih oblikujejo ljudje med gibanjem, selitvami, utemeljevanjem pomenov različnih krajev in definiranjem razlik med kraji. Avtorica zgodbe razume kot »prostorske poti, ki vključujejo časovna gibanja in prostorske prakse« (162), na primer opredeljevanje vasi v odnosu do meje, Grčije, morja in gora, ki akterjem omogoča nenehno vzpostavljanje, organiziranje in preoblikovanje kraja in prostora in utemeljevanja pomenov.

Zgodbe so dejanje spominjanja in pripovedovanja, ki kraje s pomočjo reprezentacij, razumevanj in podob kognitivno ustvarjajo, spreminjajo in premikajo oziroma jim določajo mesto v prostoru. Zgodbe gibanj, potovanj in selitev prav tako ustvarjajo pomenske povezave med lokacijami in jih s tem prostorsko opredeljujejo. Vaščani so pred komunizmom s potovanji in trgovanji ustvarjali skupni prostor današnje južne Albanije, Epira in otoka Krfa. S prepovedjo prehoda meje po letu 1945 so bili tovrstni stiki prekinjeni, kar je posledično spremenilo prostorske konfiguracije in zgodbe. *Morje, gore* in državna meja so posebni kraji nestabilnosti in dvoumnosti, ki so lahko prostori povezovanj ali razmejevanj (npr. trgovske in pomorske povezave, prehodi meje in obmejni status občin in prebivalcev). »Pripovedovalčevi spomini [...] kartirajo družbene zemljevide. Na njih je vas središče, glede nanj se razporejajo in primerjajo drugi kraji. Takšne prostorske (pre)razporeditve redefinirajo in vseskozi umeščajo vas in ustvarjajo različne položaje vasi« (174).

Z zemljevidenjem, na primer s tem, ko pripovedovalci ustvarjajo in izpogajajo prostor svoje vasi (in svoj prostor v vasi), oblikujejo tudi prostorske opozicije (npr. Evropa – Balkan) oziroma prostorsko hierarhijo. Domačinskost, ki jo na primer utemeljujejo s poreklom oziroma z rojstvom v vasi, ni le prostorska kategorija, saj ima tudi kulturne, politične, socialne in moralne razsežnosti. Četrto poglavje obravnava pogajanja o smeteh kot praksah, znotraj katerih se manifestirajo prostorska hierarhičnost in spornost ter neskladnost razumevanja, konstrukcije in prisvajanja kraja in prostora. Poglavje je osredotočeno na prakse in diskurze glede smeti, odlaganja odpadkov ter (ne)odgovornosti do čiščenja vasi in obale, kar je še posebej poudarjeno v kontekstu razvoja turizma. Prav ti diskurzi pa

kažejo tudi na vselej prisotno tendenco razmejevanj in nenehnih vzpostavljanj lokalnosti in tujosti. »Lokalni lastniki, prišleki, izseljenci in turisti zarisujejo ločnice med 'nami' kot tistimi, ki 'spadajo' v kraj, in 'drugimi', ki so 'zunaj' njega« (184). Identifikacije, ki nastajajo in se nenehno redefiniirajo, so odvisne od medosebnih in simbolnih interakcij – so spremenljive in sporne, nenehni predmet pogajanj ter odvisne od razmerij moči in ustvarjanja neenakosti – in so vedno tudi prostorsko opredeljene (npr. domačini, tujci).

Monografija z veliko teoretično širino, bogatimi etnografskimi opisi in raznovrstnimi zgodovinskimi viri prinaša spoznanja o kompleksnosti konstrukcije prostora v južnoalbanski vasi Dhërmi/Drimades. S podrobnimi interpretacijami pogosto spornih in neskladnih zgodovinskih, vaških, nacionalnih in akademskih diskurzov o tem prostoru razkriva nenehne rekonfiguracije krajev in prostorov ter njihovih pomenov. Teh pomenov nihče ne monopolizira, saj so vedno predmet sporov, pogajanj in identifikacij. Analiza zgodovinskih kontekstov je zelo izčrpna, čeprav občasno mehanična in težko berljiva. Je tudi izčrpno etnografsko delo, ki bralca s številnimi zgodbami sogovornikov in etnografskimi podrobnostmi doživeto vodi skozi avtoričino terensko delo. V splošnem delo prinaša pomemben tematski doprinos v slovensko antropologijo in poglobljeno vednost o južni Albaniji.

LITERATURA

- Barth, Fredrik (ur.) (1969). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Bergen in Oslo: Universitets Forlaget; London: Allen & Unwin.
- Bott, Elizabeth (1957). *Family and social network*. London: Tavistock.
- Brumen, Borut (2000). *Sv. Peter in njegovi časi: Socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sveti Peter*. Ljubljana: Založba /*cf., oranžna zbirka.
- Goffman, Erving (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. London: Penguin Books.
- Kravanja, Boštjan (2007). *Sveti svet: Topografija religioznega prostora na primeru Breginjskega kota*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Leach, Edmund (1954). *Political Systems of Highland Burma: A Study of Kachin Social Structure*. London: Athlone.
- Mitchell, J. Clyde (1969). *Social networks in urban situations*. Manchester: Manchester University Press.

Jaka Repič